

УДК 94 (4) : 908 (1-35) (477) «1991/2016»

ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНА АДАПТАЦІЯ ЗАМКІВ ІВАНО-ФРАНКІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ В ПЕРІОД 1991-2016 рр.: АНАЛІЗ КЛЮЧОВИХ ПРОБЛЕМ

Ігор Лусій

Прикарпатський національний університет імені В. Стефаника
Україна, 76018, м. Івано-Франківськ, вул. Шевченка, 57
e-mail: goranfox@ukr.net

Здобуття Україною незалежності у 1991 р. дало значний імпульс до вивчення історико-культурної спадщини, а також до пошуку інноваційних шляхів її збереження та використання. Винятком не стали і пам'ятки замкової архітектури, яких на території нашої держави збереглося декілька сотень. На відміну від загальноновизнаних замкових регіонів України, Івано-Франківська область не є такою популярною дестинацією у цьому виді туризму, проте навіть шість збережених на сьогоднішній день замкових комплексів у Галичі, Маріямполі (Галицький район), Надвірній, Пневі (Надвірнянський район), Раківцю та Чернелиці (Городенківський район) можуть стати атракціями на рівні з аналогічними національно відомими об'єктами у Хотині, Кам'янці-Подільському чи Олеську. Однак протягом останніх 25 років розвиток туристичної галузі області з повноцінним використанням об'єктів оборонно-замкового будівництва перебуває не у найкращому стані та стикається з цілою низкою проблем, які потребують загального вирішення.

Вивченням деструктиву залучення замків регіону до туристичної галузі займалася вкрай мала кількість дослідників і науковців, що автоматично робить актуальним дане дослідження. Поодинокі аспекти даної проблематики знайшли відображення у працях В. Грабовецького [1], Т. Маланюка [2], З. Соколовського [3], О. Тихонової [4], С. Хлоп'яка [5], А. Чернеця [6] й ін.

Тому метою даного дослідження є аналіз основних негативних аспектів туристично-екскурсійної адаптації замків Івано-Франківщини у часовому розрізі 1991-2016 рр. Основними дослідницькими завданнями є характеристика ключових проблем; систематизація та класифікація проблематичних аспектів по групах.

Починаючи з 1991 р. туристичний замковий потенціал Івано-Франківщини нівелювався низкою негативних факторів, які умовно можна об'єднати у декілька блоків:

– теоретико-методологічна група проблем, яка охоплює комплекс наукових недопрацювань у галузі туристичного використання замкових пам'яток, їх оцінки та стосується термінологічних, класифікаційних і методичних моментів;

– організаційно-правова група проблем включає малоефективний рівень розвитку бази нормативно-правових і законодавчих актів, а також відсутність чітко прописаної правової регламентації державної підтримки, охорони та регулювання у процесі рекреаційного використання замків;

– група проблем функціонального характеру відображає дисбаланс стосовно ступенів збереження та пристосування замкових споруд, визначає рівень негативу у напрямку відсутності реставраційних робіт;

– соціально-економічна група проблем стосується негативних тенденцій щодо розвитку туристичної інфраструктури у місцях локації замкових споруд, пошуку джерел фінансування та залучення інвестицій;

– інформаційно-рекламна група характеризує негатив щодо стану інформаційно-рекламного забезпечення, рівня поширеності туристичних інформаційних матеріалів, показників маркетингового просування замків як рекреаційних дестинацій і розробки замкових екскурсійно-туристичних маршрутів;

– природо-екологічна група проблем відображає негативні екологічні та природні явища у процесі туристичного використання замків та їх призамкових територій, шкідливі наслідки впливу рекреаційного навантаження на прилеглі екосистеми та ландшафти, антропологічне забруднення під час відвідування об'єктів.

Якщо детальніше проаналізувати теоретико-методологічну проблематику туристичної адаптації замків, то можна виділити наступні негативні аспекти:

1. Мінімальні показники у сфері спеціальних теоретичних досліджень пам'яток, а практична відсутність яких сприяє форму-

ванню низьких показників вивченості замкових споруд. Протягом 1991-2016 рр. за винятком історіографічних праць-хронік істориків та археологів, мало або майже невивченими у науково-дослідницькому плані залишалися спеціальні туризмологічні, кастеологічні й архітектурознавчі аспекти замків, а більшість напрацювань носили поверхнево-описовий характер. На думку автора, найбільшим недоліком багатьох українських науковців є фактичне несприйняття замків як перспективних рекреаційних об'єктів, які за умови вдалого теоретико-методичного обґрунтування навіть без залучення значних грошових активів здатні стати потужними туристично-екскурсійними атракціями.

2. Низький рівень забезпеченості науки обґрунтованими теоретико-методичними механізмами туристичної адаптації замків, які були б побудовані на використанні комплексного підходу: з врахуванням як експертних оцінок, так і побажань туристів. Таким особливостям використання пам'яток у вітчизняній науці приділялося критично мало уваги, хоча помітні позитивні зрушення відбулися в останні роки, що пояснюється не тільки диференціацією наукових досліджень і пошуків, але й загальним зростанням суспільної свідомості та переосмисленням загальнонаціонального відношення до історико-культурної спадщини.

Серед організаційно-правових проблем, що стали вкрай гострими у період незалежності, можна виділити наступні:

1. Відсутність необхідних нормативно-правових актів, законів і документів у сфері охорони, збереження та пристосування замкових комплексів, а законодавчий базис був і залишається застарілим, юридично недосконалим, сутнісно суперечливим і малоприйнятним для теперішніх реалій. Тому існує вкрай гостра необхідність у цілковитому переосмисленні загальнодержавного правового відношення не тільки до замків, але й до всіх інших груп історико-архітектурних об'єктів, яке у свою чергу повинне охоплювати вищий законодавчий, а також регіональний і місцевий рівні. Протягом останніх десятиліть через законодавчу розрізненість і непродуманість, відсутність сформованої програми використання замків спостерігається загальноукраїнська тенденція сильної руйнації та повної втрати об'єктів (наприклад, в Івано-Франківській області з усіх і так малочислених збережених замків лише Галицький не перебуває у руїнах). Позитивним кроком мало

бути прийняття у 2005 р. Концепції Державної програми збереження та використання замків на 2006-2011 рр., однак вона не була зреалізована у необхідному руслі через наукову необґрунтованість і катастрофічну нестачу потрібного фінансового забезпечення, але у більшій мірі – завдяки некомпетентності, бюрократичності та непослідовності виконавців на всіх управлінських щаблях.

2. Відсутність цілісної системи загальнодержавного управління розвитком замкового туризму, що спричиняє серйозні недоліки у сфері туристичної адаптації замкових споруд на регіональному та локальному рівнях. Забезпечення належної ефективності використання пам'яток потребує чіткої управлінської координації та сприяння з боку місцевих органів влади, однак за 25 років цей механізм є майже нерозробленим, оскільки ще не створено необхідних важелів впливу.

3. Недосконалість українського інвестиційного законодавства, що через відсутність законодавчо прописаних, а головне – ефективних інвестиційних механізмів і високий рівень корумпованості негативно відображається на потенційному процесі залучення фінансових активів для туристичної адаптації замкових споруд і розвитку замкового туризму. Слід зазначити, що хоча з початку здобуття Україною незалежності було прийнято велику кількість нормативно-правових актів, які безпосередньо регулюють інвестиційну діяльність у туризмі, проте владні інституції здійснювали непослідовну політику, фактично на практиці погіршуючи і без того низько-ефективне законодавство у цій сфері.

Група функціональних проблем включає наступні тенденції:

1. Низький рівень технічної збереженості всіх замкових комплексів Івано-Франківської області, який є критичним, особливо розглядаючи значну втрату автентики основних конструктивних елементів та архітектурних показників. Це пояснюється тим, що існуючі пам'ятки через тривалий незадовільний та аварійний стан, який протягом історичного розвитку ще глибше посилювався негативним господарським впливом людей та атмосферними факторами, повільно продовжують руйнуватися, а це призводить до поступової структурної й архітектурної деградації об'єктів і, відповідно, швидкого зниження історико-архітектурної, соціокультурної, естетичної й атрактивної цінностей.

Розглядаючи збереженість замкових споруд регіону, слід відмітити, що всі об'єкти за

період 1991-2016 рр. зазнали непоправних змін первинних складових частин і автентичного розпланування, а деякі з архітектурних пам'яток (насамперед мається на увазі Маріямпільський, Надвірнянський і Раковецький, а також Пнівський і Чернелицький замки) дійшли до наших днів у стані майже абсолютної руйнації, що сильно унеможливує будь-який вид екскурсійно-туристичного відвідування. Навіть такий об'єкт середнього стану збереженості як Галицький замок не є повністю адаптованим для розвитку замкового туризму, а його рекреаційне використання зводиться до екскурсійного огляду.

2. Відсутність продуманих методичних механізмів та ефективної практичної реалізації у напрямку реставраційних, ремонтних і реконструкційних, а насамперед – консервативних робіт. На думку автора, на сьогоднішній день – це одна з найбільш кричущих проблем доби незалежності, оскільки, як показує світовий досвід і практика, за допомогою використання історичних планів, креслень, описів чи архівних джерел можна повністю відновити навіть майже втрачений архітектурний об'єкт, якщо такий процес є рентабельним і здатним у майбутньому окупити себе.

3. Відсутність прикладів вдалого функціонального пристосування приміщень і споруд замкових комплексів для сучасного використання з умовою дотримання їх автентичності та первісного стану, що не дозволяє вдихнути у пам'ятки замкової архітектури нове життя відповідно до існуючих реалій і потреб. Суспільно-господарська адаптація замків може здійснюватися як туристичними (мається на увазі відкриття готельно-ресторанних закладів, сувенірних крамниць, туристично-інформаційних центрів, анімаційних установ та ін.), так і нетуристичними (використання під будівлі громадського призначення) напрямками. Одним з найбільш ефективних способів, які дозволяють максимально зберегти автентичність об'єкта, забезпечити значний рівень самофінансування та створити підґрунтя для туристично-екскурсійного відвідування є часткова (окремі елементи чи будівлі комплексу) чи повна (перетворення на «музеї під відкритим небом» – скансенізація) музеєфікація.

Серед соціально-економічної групи можна виділити:

1. Катастрофічний стан розвитку як загальної, так і спеціальної туристичної інфраструктури у місцях розташування замкових споруд, що передусім проявляється у нерів-

номірності територіального розміщення, фізичній застарілості, матеріальній зношеності та мізерній кількості основних і супутніх інфраструктурних об'єктів. У початковий період незалежності сформувалася та продовжує спостерігатися вкрай негативна тенденція, що найбільш проблематичною складовою національної інфраструктури стабільно залишаються автомобільні дороги, точніше характер їхнього функціонально-технічного стану, який є абсолютно невідповідним до загальноприйнятих світових дорожніх стандартів. Якщо основні автотранспортні маршрути (передусім автостради міжнародного та національного значення) перебувають у відносно задовільному стані, то регіональні та місцеві автошляхи майже скрізь потребують не тільки термінового ґрунтового ремонту, але й доволі часто навіть повної перебудови. На думку автора, це найбільший негатив 1991-2016 рр. туристичного використання замкових споруд Івано-Франківської області, оскільки більшість з них розташована осторонь основних автомобільних шляхів. Крім того, важливим інфраструктурним деструктивом бачиться також надзвичайно низький за європейськими мірками рівень розвитку об'єктів допоміжної автомобільної інфраструктури. У першу чергу мається на увазі відсутність необхідної кількості, а головне якості, під'їзних шляхів, відповідно обладнаних велосипедних доріжок, тротуарів, спеціальних придорожніх туристичних вказівників та знаків, авто- та велопаркінгів поблизу архітектурних пам'яток тощо.

Ще одним важливим інфраструктурним недоліком, виступає повна відсутність спеціалізованих тематичних сувенірних лавок, магазинів чи крамниць як у місцях розташування замків, так і в найближчих населених пунктах. Низький рівень сувеніризації прямо пропорційно відображається на якості туристично-екскурсійної популяризації історико-культурного об'єкта та негативно впливає на формування туристичного образу замка.

2. Гострий дефіцит бюджетних та інвестиційних коштів на елементарну консервацію та реставрацію замкових пам'яток, не говорячи вже про реконструкцію чи повну відбудову замкових комплексів. Існуюча неефективність, застарілість, бюрократизм і радянське минуле української адміністративної машини за весь період незалежності сильно торкнулися історико-культурної спадщини. За тривалий час економічної кризи та стагнації бюджетне фінансування культурної сфери ско-

рочувалося. Тому постійна відсутність достатніх капіталовкладень і фінансування реставраційних робіт архітектурних пам'яток за залишковим принципом призвели до того, що на території Івано-Франківщини за весь період незалежності тільки одну замкову споруду більш-менш вдалося зберегти та частково відновити. Проте, як свідчить практика, навіть мізерні грошові активи не завжди використовуються ефективно, раціонально та по призначенні, інколи реставраційні роботи ведуть вкрай сумнівні організації без отримання очікуваного кінцевого результату робіт (яскравий приклад такого підходу – псевдореставрація Пнівського замку у 2004-2005 рр.), що є лише шахрайськими схемами привласнення державних коштів, які, на жаль, майже ніколи не караються законом.

Інформаційно-рекламна група проблем охоплює:

1. Низький рівень наявності та поширеності серед потенційних рекреантів спеціалізованих друкованих туристично-інформаційних матеріалів про замкові споруди. До таких наочних джерел першочергово належать екскурсійно-туристичні карти, картосхеми, путівники чи мапи, визначальний пізнавально-ознайомчий акцент яких був би спрямований на виділення туристично-рекреаційних можливостей і переваг збережених пам'яток замкової архітектури регіону.

2. Відсутність полімовного інтернет-ресурсу з універсальною пошуковою інформаційною системою, інтегрованою в аналогічні веб-сайти, метою діяльності яких була б у першу чергу рекламна пропаганда, збільшення загального рівня інформованості потенційних екскурсантів і туристів про рекреаційний потенціал об'єктів замкового будівництва на території Івано-Франківської області, а також тематичний пошук актуальних екскурсійно-туристичних маршрутів. На особисту думку автора, в існуючий період всезагальної комп'ютеризації й інформатизації, проникнення Інтернету в усі сфери суспільного життя, відсутність спеціалізованого веб-сайту про замки регіону з усіма необхідними для відвідувачів даними є одним з найбільш гальмівних факторів у напрямку популяризації та використання замків.

3. Мінімальний ступінь туристичної промоції замків у всіх доступних видах рекламно-інформаційних засобів (наприклад, теле- та радіомовлення, мережа Інтернет, періодичні видання (газети, журнали, бюлетні, календарі), а також об'єкти зовнішньої реклами). Пос-

тійна імпортна орієнтація українського туризму у 90-ті рр. ХХ ст. сильно посприяла нарощуванню темпів розвитку реклами виїзного туризму, у той момент як пропаганда серед туристів рекламної інформації про власний рекреаційний потенціал залишилася на дуже низькому рівні. Винятком не є й замкові споруди Івано-Франківщини, які залишаються маловідомими для українського туристичного загалу, не говорячи вже про закордонних відвідувачів.

4. Відсутність розроблених тематичних брендів пам'яток, які за своєю природою являються надзвичайно важливим функціональним механізмом туристичної й історико-краєзнавчої популяризації замкових споруд. Рентабельний розвиток туризму з інтенсивним використанням об'єктів замкової архітектури просто неможливий без залучення брендингу. На жаль, проблематика брендування історико-архітектурних пам'яток залишається невирішеною як на місцевому й регіональному, так і на загальнодержавному рівнях, оскільки комплексні маркетингові дослідження у цьому напрямку почалися лише декілька років тому.

5. Низький показник науково-теоретичної розробки та практичної реалізації тематичних пізнавальних маршрутів, що призводить до гальмування процесів екскурсійної, туристичної та краєзнавчої інтеграції замкових комплексів. Більшість зареєстрованих за останнє десятиліття маршрутів мають поверхнево-оглядовий характер і мало стосуються розкриття тематики замкового туризму.

Природо-екологічна група проблем включає:

1. Механічне забруднення призамкових територій як органічними, так і неорганічними матеріалами (харчові відходи, скло, пластмаса, метал, папір та ін.) у процесі екскурсійного огляду пам'яток, що негативно відображається на локальному природному ландшафті, місцевій екології, але першочергово на естетичності замкового комплексу. На жаль, сучасна українська ментальність, в якій ще збереглося відлуння радянської доби, до природи ставиться без особливої поваги, що пояснюється не тільки особистісними характеристиками кожної людини, але й відсутністю чітко сформованої програми екологічної освіти в Україні.

Таким чином, основним науковим результатом даного дослідження стало виділення найважливіших груп проблем, які протягом 1991-2016 рр. деструктивно впливають на

процес туристичної та краєзнавчої адаптації об'єктів замкової архітектури Івано-Франківської області. Всі проблеми було умовно класифіковано на теоретико-методологічну, організаційно-правову, функціональну, соціально-економічну, інформаційно-рекламну та природо-екологічну групи. Вирішення сукупності вказаних негативних моментів потребує раціонального підходу на основі об'єднання зусиль і потенціалів науково-дослідницьких інституцій, компетентних органів державної влади, відповідних громадських організацій та окремих зацікавлених осіб (наприклад, інвесторів, меценатів чи жертводавців). А це у свою чергу дасть новий імпульс для якісних і кількісних змін у сфері туристичної й екскурсійної адаптації замкових комплексів, підвищення загального іміджу пам'яток серед відвідувачів і розробки інноваційних замкових туристичних продуктів.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА:

1. Грабовецький В. Замки і фортеці Галицької землі / Володимир Грабовецький // Прикарпатська правда. – 1991. – № 43 (12498). – С. 3.
2. Маланюк Т.З. Пам'ятки оборонного будівництва Івано-Франківщини як об'єкти туризму / Т.З. Маланюк // Краєзнавець Прикарпаття. – 2011. – № 17. – С. 42-44.
3. Соколовський З. Краса і злиденність свідків минулого (замків) / Зеновій Соколовський // Замки України: дослідження, збереження, використання: матеріали Міжн. наук.-практ. конф., (м. Галич, 3 листопада 2001 р.); Національний заповідник «Давній Галич». – Галич: Інформаційно-видавничий відділ Національного заповідника «Давній Галич», 2011. – С. 222-228.
4. Тіхонова О. Замки Івано-Франківської області: проблеми виявлення та інвентаризації / О. Тіхонова, М. Бевз // Сучасна архітектурна освіта: Архітектура: образ, естетика, емоційний контекст: матеріали VI Всеукраїнської наукової конференції (м. Київ, 7-8 листопада 2013 р.); Київ. нац. ун-т будівництва та архітектури. – 2-ге вид. – К.: КНУБА, 2015. – С. 175-177.
5. Хлоп'як С.В. Пам'ятки замкової та фортифікаційної архітектури Західної України: проблеми залучення до використання у туристичній галузі / С.В. Хлоп'як // Науковий вісник Чернівецького торг.-економ. ін-ту. – 2005. – Вип. 3. – С. 134-138.
6. Чернець А. Замки руйнують люди [про проблематику збереження замків Івано-Франківської області] / Андрій Чернець // Єдність. – 2008. – № 5 (219). – С. 4.

Лисий Ігор Туристично-рекреаційна адаптація замків Івано-Франківської області у період 1991-2016 рр.: аналіз ключових проблем

У статті проаналізовано проблематику туристично-екскурсійного залучення об'єктів замкової архітектури в епоху незалежності України, на основі чого визначено основні групи негативних моментів, які на підставі врахування принципу умовності систематизовано на декілька груп (теоретико-методологічна, організаційно-правова, функціональна, соціально-економічна, інформаційно-рекламна й природо-екологічна).

Ключові слова: Івано-Франківська область, замок, замкова споруда, проблема, туристично-рекреаційна адаптація

Лысый Игорь Туристско-рекреационная адаптация замков Ивано-Франковской области в период 1991-2016 гг.: анализ ключевых проблем

В статье проанализировано проблематику туристско-экскурсионного привлечения объектов замковой архитектуры в эпоху независимости Украины, на основе чего определены основные группы негативных моментов, которые с учетом принципа условности систематизированы на несколько групп (теоретико-методологическая, организационно-правовая, функциональная, социально-экономическая, информационно-рекламная и природно-экологическая).

Ключевые слова: Ивано-Франковская область, замок, замковое сооружение, проблема, туристско-рекреационная адаптация

Lysyi Igor The touristic and recreational adaptation of castles in the Ivano-Frankivsk region during the years 1991-2016: analysis of main problems

The article analyzes problems of the tourism and excursion use of the castle architecture in the Ivano-Frankivsk region in the era of independence of the Ukraine. The main groups of negative points were identified. They were structured into several groups, which base on the principle of the conditionality. There are theoretical and methodological, organizational and legal, functional, socioeconomic, informational and promotional, environmental groups of problems. The theoretical and methodological problems cover the complex of scientific imperfections of the tourist using of castles and concern to terminological, classificational and methodological issues. The organizational and legal problems include ineffective level of the base of regulatory and legislative acts, lack of clearly prescribed legal regulation of the state support, protection and regulation during the recreational using of castle. The group of functional problems reflects on the imbalance of degrees of the preservation and adaptation of castle buildings, determines deficiencies and negativity of the restoration works. The socioeconomic group of problems concerns to negative trends in the development of the tourism infrastructure, finding of funding sources and attracting investment. The informational and promotional group characterizes negative trends of the informational and advertising support, describes the prevalence of tourist materials, marketing promotion of castles as recreational destinations, development of excursion and tourist routes. The environmental group of problems reflects negative environmental and natural phenomena in the process of recreational using of castles and their adjoining areas, harmful effects of the recreation on nearby ecosystems and landscapes, the anthropological contamination during the visit.

Keywords: Ivano-Frankivsk region, castle, castle building, problem, touristic and recreational adaptation

Рецензенти:

Димчик Рафал, доктор історії, ад'юнкт
Кривошея І.І., к.і.н., професор